

Тема №7. Кредитні операції

1. Сутність та характеристика банківського кредиту. Сутність та функції кредиту, його роль в економіці. Кредитний потенціал банку.

2. Принципи банківського кредитування.

3. Форми і види банківського кредитування

4. Інструментарій регулювання кредитної діяльності комерційного банку.

5. Облік кредитних операцій. Відображення в бухгалтерському обліку операцій на дату укладання кредитних операцій

6. Кредитний ризик та способи захисту від кредитного ризику: лімітування кредиту, диференціація позичок, оперативність у стягненні боргу, страхування кредитних операцій

1. Сутність та характеристика банківського кредиту. Сутність та функції кредиту, його роль в економіці. Кредитний потенціал банку

Кредитування традиційно вважається одним із основних видів діяльності банку.

Історично кредит виник на певному етапі розвитку людського суспільства. Спершу, як явище випадкове, зумовлене особливими взаємовідносинами між товаровиробниками – коли продавцю потрібно було продати товар, а в покупця не було грошей, щоб його купити. За таких умов існувала потреба в передачі продавцем покупцеві товару з відтермінуванням платежу, тобто у кредит, що походить від лат слова позичка і вірю.

Кредит – це позичковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання.

Кредитування є найважливішим напрямком здійснюваних банком активних операцій. Кредитний портфель становить, здебільшого, від третини до половини всіх активів банку.

Беручи участь у процесі кредитування, українські комерційні банки, піддаються внутрішнім і зовнішнім ризикам. Навіть за найвиваженішої кредитної політики виникають втрати за кредитами. Репутація банку може бути серйозно підірвана зростанням питомої ваги проблемних кредитів, що призводить до погіршення позиції банку на ринку кредитних ресурсів.

Для успішного кредитування, підвищення доходності кредитних операцій банки мають здійснювати зрозумілу та гнучку систему управління власним кредитним портфелем. Сьогодні, коли маємо нестабільне й недосконале, а іноді й суперечливе законодавство, успішне вирішення зазначеного питання прямо пов'язане з бухгалтерським обліком, що є інформаційною підсистемою управління.

Фінансовий облік надання або отримання кредитів, визнання доходів (витрат) за кредитними операціями здійснюються за рахунками Плану розрахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України.

Чітко простежуються такі принципи бухгалтерського обліку кредитів за Планом рахунків.

Кредитні операції - це відносини між кредитором і позичальником (дебітором) по наданню першим останньому певної торби коштів на умовах платності, терміновості, зворотності. Банківські кредитні операції підрозділяються на дві більші групи:

-*активні*, коли банк виступає в особі кредитора, видаючи позички;

-*пасивні*, коли банк виступає в ролі позичальника(дебітора), залучаючи гроші від клієнтів й інших банків на умовах платності, терміновості, зворотності.

У кредитних відносинах беруть участь дві сторони: позичальник і кредитор.

Суб'єктами (учасниками) кредитних відносин є дві сторони: кредитор і позичальник, а ті грошові чи матеріальні цінності, витрати чи проекти, стосовно яких укладається угода, є **об'єктами кредиту**.

Розрізняють такі основні форми кредиту:

- товарну, що виникає між продавцями і покупцями, коли покупці одержують товари чи послуги з від термінуванням платежу (комерційний кредит);
- грошову, що найбільш характерна в банківській практиці;
- гарантійну (зобов'язання банку гарантувати платіж клієнтові в разі коли той не зможе оплатити свої рахунки – акцептний, авальний кредит).

Кредит виконує такі **функції**:

- перерозподільну функцію – за допомогою кредиту відбувається перерозподіл вартості на засадах повернення
- емісійна – створення грошей для грошового обігу, тобто трансформує заощадження в позиковий капітал, що приносить доходи
- контрольну функцію – здійснення взаємного контролю з боку кредитора і позичальника за цільовим використанням і поверненням кредиту.

Усі функції тісно між собою пов'язані.

Серед різноманітних видів кредиту головне місце посідає банківський кредит.

Банківські кредити – це кредити, коли однією із сторін кредитної угоди є банк.

Банки самостійно визначають порядок залучення та використання кредитного потенціалу, встановлення рівня процентних ставок та комісійних винагород.

Кредитний потенціал – це мобілізовані кошти банку мінус загальний резерв ліквідності

Мобілізовані кошти: кошти СПД, кошти банківських установ, населення (депозити), міжбанківські кредити, цінні папери власного боргу.

Загальний резерв ліквідності залежить від нормативу обов'язкових резервних вимог (обов'язкового резерву), який устанавлюється НБУ, та від рівня резерву ліквідності, що встановлюється банком самостійно.

Після видавання кредитів сума кредитного потенціалу зменшується, отже, для недопущення неправильного його розподілу в банках розраховують вільні кредитні ресурси.

Вільні кредитні ресурси = кредитний потенціал – кредити надані – кошти вкладені в інвестиції.

2. Принципи банківського кредитування.

Принципи кредитування – це основні вихідні положення, на які спирається як теорія, так і практика кредитного процесу.

Підприємства отримують кредити на **умовах (принципах)**:

Принцип терміновості означає, що кредит має бути погашень у визначений термін.

Принцип повернення якнайтісніше пов'язаний із принципом терміновості.

Принцип забезпечення кредиту означає наявність у підприємства юридично оформлених документів, що гарантують своєчасне повернення кредиту.

Принцип платності означає, що підприємство має внести в банк визначену плату за користування кредитом.

Цільовий характер кредитування передбачає використання позичальником кредиту строго на цілі, визначені кредитною угодою; вкладення позичених коштів у конкретні господарські процеси.

3. Форми і види банківського кредитування

Розглянемо більш детально суть окремих видів банківських кредитів

Класифікація банківських кредитів

	Ознаки класифікації	Види кредитів
1.	За строком користування	а) короткострокові (до 1 року) б) середньострокові (до 3 років) в) довгострокові (понад 3 роки) г) онкольні (короткостроковий комерційний кредит, який позичальник зобов'язується погасити на першу вимогу кредитора)
2.	За забезпеченням	а) забезпечені або ломбардні (застава майна, майнові права, гарантіями поручительствами тощо) б) незабезпечені (бланкові) при високій довірі банку до позичальника
3.	За кількістю банків-кредиторів	а) звичайний банківський кредит (одним банком) б) консорціумний кредит або синдигований в) паралельний кредит (передбачають участь у їх наданні декількох банків, але кожен банк оформляє кредит клієнту на однакових погоджених умовах)
4.	За видами позичальників	а) кредити ЮО б) кредити ФО в) кредити банківським установам
5.	За характером використання	а) споживчий кредит б) платіжний кредит в) розрахунковий кредит г) ломбардний кредит д) іпотечний кредит
6.	За ступенем ризику	а) стандартні кредити (для фінансово стійких п/п) б) з підвищеним ризиком (під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні)
7.	За розмірами	а) малі б) середні в) великі
8.	За методом надання	а) у разовому порядку

		б) в міру виконання кредитних заходів в) відповідно до відкритої кредитної лінії
9.	За способом повернення	а) водночас (одноразовим платежем після закінчення строку) б) у розстрочку (поступово) в) на вимогу кредитора г) відповідно до особливих умов кредитної угоди
10.	За умовами надання	а) пільговий б) нормальний в) виданий за особливо жорсткими умовами
11.	За станом кредитної дисципліни	а) строкові (строк зафіксований у кредитній угоді) б) кредити до запитання (на невизначений термін і позичальник повинен повернути на першу вимогу кредитора) в) прострочений (кредитори, за якими закінчилися строки повернення, і за ними клієнт мусить сплачувати підвищену % ставку) г) відстрочені або пролонговані
12.	За визначенням відсоткової ставки	а) з фіксованою % ставкою (притаманна стабільній економіці) б) з плаваючою % ставкою (прив'язується до облікової ставки НБУ)
13.	За способом сплати відсотків	а) з виплатою % у міру використання позичковий коштів б) з виплатою процента одночасно з одержанням позичкових коштів
14.	За сферами спрямування	а) кредити спрямовані у сферу обігу, - поточні кредити б) кредити спрямовані у сферу виробництва, - інвестиційні кредити

Синдикований кредит (participation loan) – кредит, наданий декількома кредиторами одному позичальникові. Головною його особливістю є наявність декількох кредиторів, тож сума кредиту і ризики розподіляються між банками-учасниками.

4. Інструментарій регулювання кредитної діяльності комерційного банку.

Інструментарій регулювання кредитної діяльності комерційного банку в Україні складається з набору інструментів, що відповідають сучасному розвитку фінансового ринку. Регулювання кредитної діяльності поділяються на:

- **зовнішні інструменти** (інструменти грошово-кредитної діяльності):
 - *мінімальні резервні вимоги* – це встановлене законом відсоткове співвідношення суми обов'язкових резервів, що визначаються за окремими статтями банківських пасивів до обсягу зобов'язань по відповідних статтях ;
 - *рефінансування*, в тому числі операції на відкритому ринку означає погашення старої державної заборгованості шляхом випуску нових позик, головним чином заміна короткострокових зобов'язань довгостроковими цінними паперами. ;
 - *економічні нормативи* засіб регулювання кредитної діяльності, з метою захисту інтересів кредиторів та забезпеченню надійності банків при здійсненні кредитної діяльності
- **та внутрішні інструменти** (кредитна політика банку) - це стратегія і тактика банку щодо залучення коштів та спрямування їх на кредитування клієнтів банку (позичальників) на основі таких принципів кредитування

До активних операцій, що пов'язані з кредитним ризиком, належать операції банку, що пов'язані:

- з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання кредитів у готівковій або безготівковій формі, на фінансування будівництва житла та у формі врахування векселів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, операцій репо, фінансового лізингу тощо)
- прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо),
- операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (включаючи андеррайтинг), будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми.

Банку забороняється надавати кредити будь-якій особі:

- для погашення цією особою будь-яких зобов'язань перед пов'язаною з банком особою;
- придбання активів пов'язаної з банком особи, за винятком продукції, що виробляється цією особою;
- придбання цінних паперів, розміщених чи підписаних пов'язаною з банком особою.

Банк має право надавати бланкові кредити за умов додержання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції.

Нормативи кредитного ризику:

1. *Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента Н7* (або групи пов'язаних контрагентів) розраховується за такою формулою:

$$H7 = \frac{Zc}{PK} \cdot 100 \%,$$

Zc - сукупна заборгованість за строковими та простроченими депозитами, кредитами, факторингом, фінансовим лізингом, урахованими векселями, цінними паперами, іншими активними банківськими операціями та фінансові зобов'язання банку щодо одного контрагента (або групи пов'язаних контрагентів)

PK - регулятивний капітал банку

Нормативне значення нормативу Н7 не має перевищувати 25 відсотків

2. *Норматив великих кредитних ризиків* встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів. Норматив великих кредитних ризиків розраховується за такою формулою:

$$H8 = \frac{Zb}{PK} \cdot 100 \%,$$

Zb - сукупна заборгованість за строковими та простроченими депозитами, кредитами, факторингом, фінансовим лізингом, урахованими векселями, цінними паперами, дебіторською заборгованістю, іншими активними банківськими операціями та фінансові зобов'язання банку за всіма великими кредитними ризиками, наданими банком щодо всіх контрагентів (або групи пов'язаних контрагентів), усіх пов'язаних з банком осіб

Нормативне значення нормативу Н8 не має перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку.

3. *Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами Н9* встановлюється для обмеження ризику операцій з пов'язаними з банком особами, зменшення негативного впливу операцій з пов'язаними з банком особами на діяльність банку.

Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами, розраховується за такою формулою:

$$Н9 = \frac{Зін}{РК} \cdot 100 \%,$$

Зін - сукупна заборгованість за строковими та простроченими депозитами, кредитами, факторингом, фінансовим лізингом, урахованими векселями, цінними паперами, іншими активними банківськими операціями та фінансові зобов'язання банку щодо пов'язаних з банком осіб. Нормативне значення нормативу Н9 не має перевищувати 25 відсотків.

5. Облік кредитних операцій. Відображення в бухгалтерському обліку операцій на дату укладання кредитних операцій.

Порядок обліку установами банків операцій за кредитами регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (деPOSITних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженою постановою Правління Національного банку України від 27.12.2007 № 481

Система бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю має автоматично або напівавтоматично відстежувати стан кредитної заборгованості й надавати дані для складання фінансової звітності. При відкритті кредитних рахунків в облікову систему вводяться спеціальні обов'язкові параметри, зокрема такі: вид кредиту, цільове спрямування кредиту, вид забезпечення, дата видачі кредиту, дата повернення, початковий строк розміщення. Пізніше ці параметри можуть бути доповнені кількістю пролонгацій, категорією ризику, шифром неплатежів. Додатково банки можуть вміщувати у файл кредиту параметри на власний розсуд: опис кредиту (умови надання, умови виплати процентів, виплата премії або дисконту); інформація про суми нарахованих і сплачених процентів; дати чергової сплати або погашення тощо.

Інформація в параметрах може бути постійною або змінюватися наприкінці кожного звітного періоду чи в обумовлені строки.

6. Кредитний ризик та способи захисту від кредитного ризику

Кредитний ризик — це ризик несплати позичальником основного боргу і відсотків по ньому, належних кредитору. Інакше кажучи, під кредитним ризиком прийнято розуміти ймовірність, а точніше загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання прибутків або збільшення витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій.

Для кожної кредитної операції характерні свої специфічні причини та фактори, що визначають ступінь ризику. Так, кредитний ризик може виникати через погіршення фінансового стану позичальника, відсутність необхідних організаційних здібностей в його керівництва, недостатню підготовку працівника, що приймає рішення про кредитування, та інші обставини.

Найзагальніші способи страхування ризиків у банківській практиці зводяться до їх диверсифікації (тобто розподілу, регулювання структури і розмірів), а також до постійного контролю з боку банку за виконанням необхідних співвідношень, нормативів (наприклад, нормативу максимального розміру ризику на одного позичальника, нормативу великих кредитних ризиків, що встановлюються центральним банком) та здійснення у разі необхідності коригуючих дій.

Суттєву роль при цьому відіграє наявність у банку відповідної інформаційної бази і сучасних технологій, кваліфікованого персоналу, а також проведення постійних робіт з прогнозування економічної кон'юнктури. Однак здійснення подібних робіт потребує значних витрат і доступне лише досить великим банкам.

Управління кредитним ризиком (його мінімізація) здійснюється за допомогою:

- **встановлення позичальникам лімітів кредитування.** Як правило, банки встановлюють ліміт, який регламентує розмір обороту по видачах кредиту за певний період (ліміт видачі). У деяких випадках встановлюється ліміт заборгованості, що регламентує заборгованість за кредитом на певну дату.

Надання кредитів за допомогою ліміту видачі здійснюється зазвичай шляхом відкриття кредитної лінії (характеризує оборот по видачі кредиту). Вона відкривається клієнтам зі сталою репутацією, які мають надійний фінансовий стан. Існують різні види кредитних ліній.

- **диверсифікація кредитних вкладень.** Це означає розподіл кредитів між різними суб'єктами правовідносин, клієнтами різних форм власності і галузей економіки, між різними регіонами країни тощо. В деяких випадках дотримання банком диверсифікації здійснюється за допомогою нормативів або вимог, які встановлюються НБУ.

Чим більшої кількості позичальників надається кредит, тим меншим буде ризик неповернення кредитів за інших рівних умов, оскільки вірогідність банкрутства багатьох позичальників значно менша, ніж кількох.

- **оперативність при стягненні боргу** — передбачає необхідність підтримувати з позичальником тісні контакти протягом усього строку користування кредитом. Банк повинен слідкувати за станом справ у клієнта і у разі необхідності застосовувати упереджувальні дії щодо захисту своїх інтересів.
- **страхування кредитних операцій.** Він означає, що банки повинні створювати страхові фонди як на макро-, так і мікрорівнях, а також страхувати окремі кредитні угоди в спеціалізованих страхових компаніях.
- **забезпеченість кредиту,** найпоширенішими формами забезпечення зобов'язань позичальника перед банком є застава майна, гарантія (поручительство) третьої особи, стягнення пені і штрафів, переуступка на користь банку вимог і рахунків позичальника третій особі, страхування відповідальності позичальника перед банком за непогашення кредитів і ризику непогашення кредитів.
- **оцінка кредитоспроможності позичальника.** У процесі роботи, що передуює укладанню кредитної угоди, працівник банку повинен ретельно проаналізувати кредитоспроможність позичальника, тобто його здатність своєчасно погасити кредит, виявити фактори, які можуть спричинити непогашення позички. Кредитоспроможність позичальника, на відміну від його платоспроможності, не фіксує неплатежі за минулий період чи на певну дату, а прогнозує здатність до погашення боргу на найближчу перспективу.